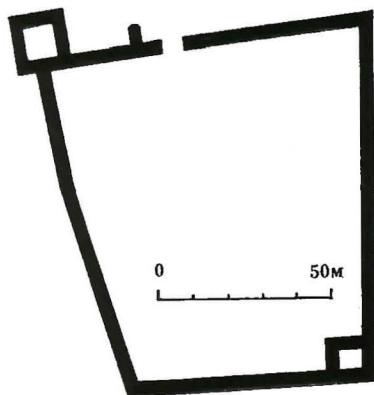

KRÉVOS PILIES IKONOGRAFIJA: TARP ROMANTIZMO IR DOKUMENTIKOS

VIDMANTAS JANKAUSKAS

Vilniaus dailės akademijos Dailėtyros institutas

Vidmantas Jankauskas, dailės istorikas, Vilniaus dailės akademijos Dailėtyros instituto ir leidyklos mokslo darbuotojas, su žurnalo Lietuvos pilys redakcija bendradarbiauja nuo 2008 m. Žurnalo 4 numeryje paskelbtas jo straipsnis „Naugarduko pilies ikonografiniai šaltiniai“.

1 pav. Krėvos pilies planas. Iš Чантурыя В. А., Памятники архитектуры и градостроительства Белоруссии, Минск, 1986, р. 159.
Fig. 1. A plan of Krėva Castle. From Чантурыя В. А., Памятники архитектуры и градостроительства Белоруссии, Минск, 1986, p. 159.

Lietuvių istorinėje savimonėje Krėvos vardas pirmiausia siejasi su dviem reikšmingais, bet prieštarangai vertinamais įvykiiais. Pirmiausia, Krėva – tai kunigaikščio Kęstutio tragiškos mirties vieta, antra – Krėvoje buvo sudaryta pirmoji Lietuvos ir Lenkijos unija, kuri ne tik atvedė į Len-

kijos sostą Jogailą, bet ir nulėmė Lietuvos krikštą, taigi – visą tolesnę mūsų krašto europėjimo istoriją. Nenuostabu, kad nuo pat romantizmo epochos Krėva susilaukė išskirtinio istorikų, rašytojų, taip pat ir dailininkų dėmesio.

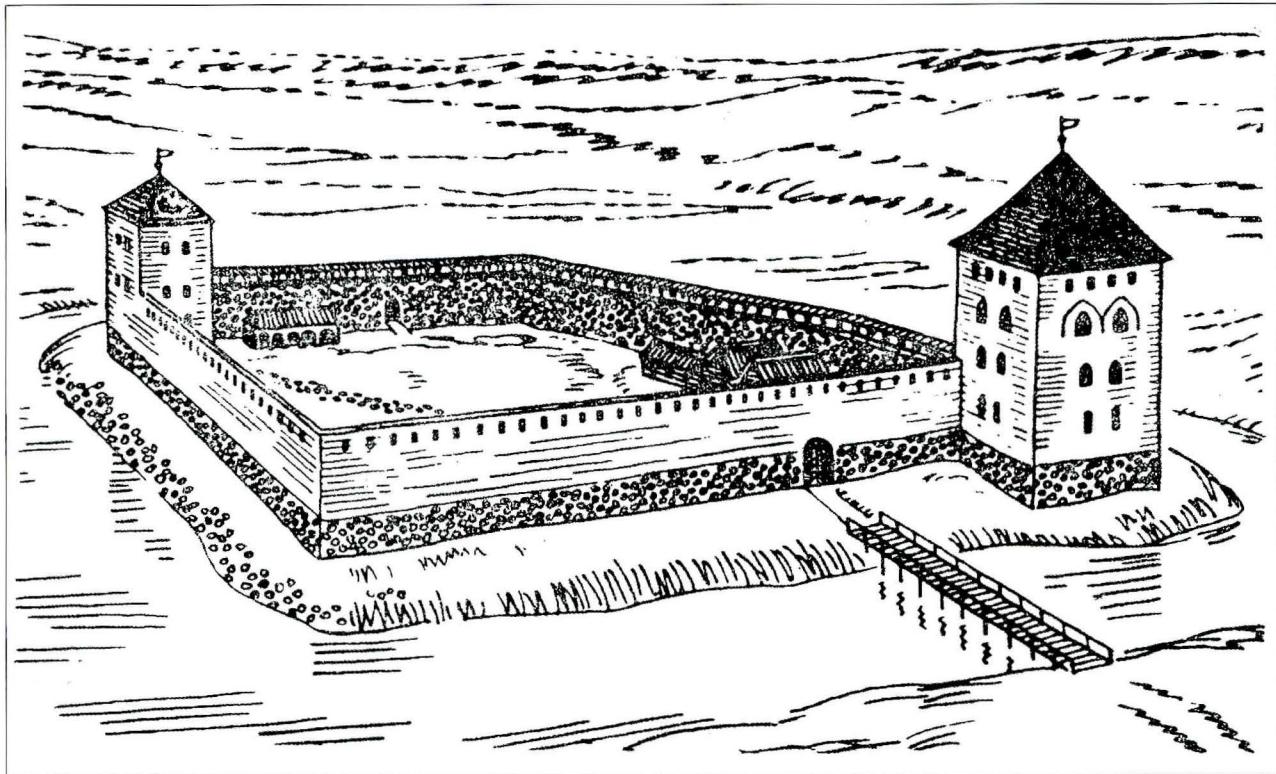
Šiandien Krėva – tai kaimas Gardino srityje, Smurgainių rajone, 85 km į pietryčius nuo Vilniaus. Tai viena iš seniausių Lietuvos istorinių vietovių. Krėvos pilis tyrinėjama nuo XIX a. pradžios ir turi gana gausią beveik dviejų šimtmečių istoriografiją rusų, lenkų, lietuvių ir baltarusių kalbomis.¹ Kartu tai viena iš bene labiausiai nukentėjusių senųjų Lietuvos pilių. Pasinaudodami minėtaja istoriografija bent trumpai apžvelkime pilies istoriją ir architektūrą.

Iš pilies istorijos

Krėva (Krevas, Krewo, Крево) įsikūrusi etninėse lietuvių žemėse. Greičiausiai dar XII a. čia buتا medinės pilies, o ant vienos iš dabartinj miestelj supančių kalvų galėjo būti ir pagoniško kulto vieta. Kai kurie tyrinėtojai ją bando lokalizuoti kaip tik ant bene aukščiausio apylinkėje Jurgio (Jurijaus) kalno, esančio į pietryčius nuo pilies, kitų (pvz., dr. Władislawo Zahorskio) nuomone, tam labiau tiko už maždaug 2 km nuo pilies dunksantis legendomis apipintas piliakalnis, vadinamas Horodiščia.

2 pav. Krėvos pilis iš pietų. 1984. Vidmanto Jankausko nuot.
Fig. 2. Krėva Castle from the South. 1984. Photo by Vidmantas Jankauskas.

3 pav. Krėvos pilis. Rekonstrukcija. Iš Lietuvos pilys, Vilnius, 1971, p. 22.
Fig. 3. Krėva Castle. A reconstruction. From Lietuvos pilys, Vilnius, 1971, p. 22.

Aptvarinio (gardinio) tipo mūrinė Krėvos pilis – viena ankstyviausių tokio tipo tvirtovę Lietuvoje. Stasio Abramausko nuomone, ji statyta XIII–XIV a. sandūroje², taigi Vytenio arba Gedimino valdymo laikais. 1338 m. Gediminas, dalydamas valstybę savo sūnum, Krėvos kunigaikštystę atidavė Algirdui. Iš Krėvos Algirdas 1345 m. išvyko į Vilnių užimti didžiojo kunigaikščio sosto. Po to Krėva tarnavo daugiau kaip medžioklės centras. 1381 m. pilyje su savo dvaru apsistoję iš Vilniaus pasitraukęs Jogaila. 1382-ųjų rudenį drėgnuoje Krėvos pilies bokšto požemiuose buvo įkalintas ir nužudytas didysis kunigaikštis Kęstutis. Pilyje, greičiausiai jos gyvenamose patalpose, kurį laiką kalėjo ir Vytautas, vėliau jam pavyko pabėgti į Mozūriją. 1385 m. rugpjūčio 14 d. pilyje sudaryta vadinaogi Krėvos unija tarp Lietuvos ir Lenkijos. Néra abejonės, kad pilis tais laikais turėjo būti gana puošni ir turtinga, pritaikyta reprezentacinėms funkcijoms. 1387 m. Krėvoje Jogaila fundavo vieną iš septynių pirmųjų Lietuvos parapijų. Tais pačiais 1387-aisiais Jogaila Krėvą atidavė savo broliui Vygantui. Po jo mirties 1391 m. Krėvos kunigaikštystė ėjo į LDK sudėtį. 1433 m. pilį po dviejų dienų šurmo paėmė ir sudegino prieš didžią kunigaikštį Žygimantą Kęstutaitį sukilusio Švitrigailos kariuomenė. Buvo išžudyta nemažai pilies gynėjų, kiti paimti nelaisvėn. Bet greitai po to pilis atstatyta ir jau 1470 m. įvardijama kaip viena iš šešių LDK mūrinų pilii. 1503–1506 m. pilį ne kartą buvo apgulusi ir smarkiai apnaikino Krymo totorių kariuomenė. Panašu, kad po šių antpuolių pilis kurį laiką buvo apleista. 1518 m. pakeliui į Maskvą Krėvoje apsilankę Žygimantas fon Herbersteinas (Sigismund von Herberstein) mini miestelį su apleista pilimi (kaip ir Medininkų) (*Crevua oppidum cum castro deserto*). Kita vertus, savo reikšmės ji, matyt, ne-

buvo visiškai praradusi, nes 1519 m. pilį per reidą į LDK teritorijos gilumą užėmė ir nunikojo Maskvos kariuomenė. Žygimantui Augustui leidus 1566–1569 m. Krėvoje buvo apsistojęs iš Maskvos pabégęs kunigaikštis Andrejus Kurbskis.³ Iki 1495 m. pilyje buvo įsikūręs magistratas, o iki 1816 m. Krėvos gyventojai vadinosi miestiečiais, mat naudojos karalių ir didžiųjų kunigaikščių Zigmanto Vazos (1601 ir 1602 m.) ir Vladislovo Vazos (1634 m.) su teiktomis privilegijomis.⁴ XIX a. šaltiniuose esama užuominė, kad pilyje buvusiame mediniame pastate veikusi rotušė, bet vėliau ji sudegusi. XVI a. pabaigoje – XVII a. pilyje buvo karališkosios Krėvos seniūnijos būstinė. Šiek tiek pilis dar buvo apgrauta ir per 1654–1667 m. karą su Maskva.⁵ XVII a. viduryje Krėvos seniūnija priklausė Vilniaus vaivadai Kristupui Chodkevičiui (m. 1652). Po jo našlės Sofijos Horskos Chodkevičienės mirties 1657 m. Krėva ir Vyšniavas atiduoti valdyti Viešnių tijūnui Jonui Naruševičiui.⁶ 1769 m. Krėvos seniūnijos inventoriuje nurodoma, kad į apgruvusią pilį nuo miestelio pusės įvažiuojama pro senus vartus iš šešių taštyto medžio stulpų, virš kurių esanti medinė sugriuvusi palėpė. Vartai turėti dvivėres duris, padarytas iš storlenčių, sutvirtintų geležinėmis kniedėmis, jos esančios ant geležinių bėgūnų su geležine užsklanda. Palėpės durys iš lentų ant geležinių vyrių su kabliuku. Buvęs ir vienas langas. Nuo vartų einant į kiemą stovėjo senas gyvenamasis namas, statytas iš apvalių rastų, apgruvięs, šiaudais dengtas. Iji patenkama per priemenę, kur buvo lentinės durys ant medinių bėgūnų, į dešinę pusę nuo priemenės kambarys (*izba*) su kambarėliu (*komora*), į kairę – kepykla su plytų krosnimi duonai kepti; visame pastate trys langai iš stiklo gabalu su mediniais rėmais, durys visame šiame

4 pav. Krėvos pilis. 1827 m. piešinys iš „Vilniaus gubernijos pilių atlaso“. Iš Lietuvos pilys, Vilnius, 1971. Iklaja tarp p. 16–17.

Fig. 4. Krėva Castle. An 1827 drawing from *Atlas of the Castles of Vilnius Guberniya*. From *Lietuvos pilys*, Vilnius, 1971. Insert between pp. 16–17.

pastate taip pat ant medinių bėgūnų, krosnis kambaryste iš kokliai. Priešais šį pastatą stovėjo visai supuvusios ir sugriuvusios nedidelės arklidės bei svirnelis. Už pilies buvo senas malūnėlis su visais įrenginiais vienam rautui, reikalingas remonto.⁷ Pilies inventoriuje visai neminimas vadinamas Kunigaikščio bokštas, vadinas, jis buvo jau nebenaudojamas. Žinoma, kad per XVIII a. šis bokštas nukentėjo bene daugiausia: įgriuvo stogas ir mediniai perdengimai, nuvirtro dalis rytinės sienos.⁸ Pilis griovė ir vietiniai gyventojai, masyvias degtas plytas naudojė kaip puikią statybinę medžiagą. Bet, anot

legendos, sykį viena tokia plyta kridsama pataikė sienos ardytojui tiesiai į galvą ir vietoje jų užmušė. Nuo to laiko ardymai liovėsi – ta vienintelė plyta išgelbėjusi pilį tarsi žąsys Romą...⁹

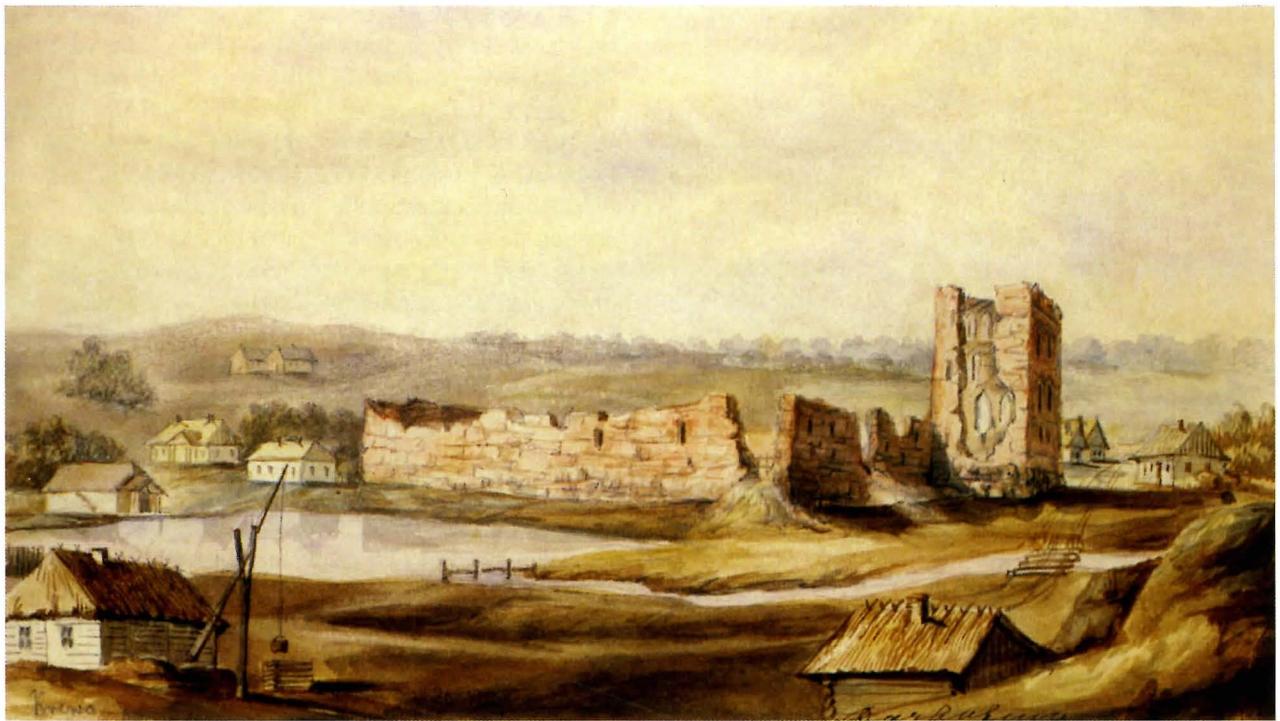
XIX a., kai pilis buvo atsidūrusi valstybės iždo žnioje, didesnių permainų neįvyko, bet užtart ji pagaliau susilaukė deramo dėmesio. Dar 1827 m. Iždo rūmai ėmėsi kaupti medžiagą apie senuosius Lietuvos-Vilniaus gubernijos pastatus, bražyti jų planus ir fiksuoti fasadus. Tuo metu sudarytoje byloje esama informacijos ir apie Krėvos pilį. Štai Ašmenos apskrities matininko Gorišovičiaus 1827 m.

5 pav. Krėvos miestelio planas. Fragmentas. 1851. Lietuvos valstybės istorijos archyvas (toliau – LVIA), f. 525, ap. 2, b. 1986.
Fig. 5. A plan of the town of Krėva. A fragment. 1851. Lithuanian State Historical Archives (further – LSHA), f. 525, ap. 2, b. 1986.

6 pav. Krėvos miestelio planas. Fragmentas. 1866. LVIA, f. 525, ap. 2, b. 1983.
Fig. 6. A plan of the town of Krėva. A fragment. 1866. LSHA, f. 525, ap. 2, b. 1983.

balandžio 18 d. raporte Vilniaus gubernijos matininkui Grigorijui Velikorodovui skaitome, kad jis šioje apskrityme radęs tik vieną senovinę Krévos pilį, kurios planą ir fasado piešinius, atliktus matininko Mikošos, su istoriniu pilies aprašymu ispravnikas Izdebskis balandžio 18 d. pašiuntė Vilniaus civiliniam gubernatorui Hornui.¹⁰ Be planų, G. Velikorodovas bandė rinkti ir istorinę informaciją apie šią ir kai kurias kitas pilis, dėl to kreipėsi pagalbos į įvairias įstaigas (pvz., Vilniaus policijos nuovadą, Vilniaus universitetą). Pateiktame Krévos pilies aprašyme minima, kad ji kaip valstybinė valda priklauso dvarininkui Važinskui. Keturkampę pilį juosianti mūro siena, prie jos išorėje esas keturkampis trijų aukštų bokštas, kurio sienoje yra koridorius ir laiptai į viršų; pilies viduje – kitas keturkampis, iki pusės sugriuvęs bokštas su įėjimo anga; dalis pilies kiemo užlieta vandens, kuris čia požeminiu kanalu patenka iš šalia pilies tekančios upės, o ant jos yra du malūnai; kažkada pilis buvusi apjuosta grioviu, kurį užpildydyvęs minėtos upės vanduo.¹¹ Panašū, bet dar lakoniškesnį aprašymą randame ir 1845 m. Krévos valstybinio dvaro seniūnijos inventoriuje, kuriame pilis vadina „kvadratiniu plytiniu su lauko akmenų mūro priemaiša pamatuose aptvaru, iš visų pusų siekiančiu iki 150 sieksnių, kur vienas buvusios pilies kampas yra trijų aukštų, be stogo, su langais be rėmų, o aptvaras – be vartų, ir šis statinys visiškai sugriuvęs, bet dalis plytų dar yra tinkamos naudoti...“ Netoli pilies buvęs nedidelis tvenkinys, tvenkinio gale – sena užtvanka ir ant vandens paprastu būdu pastatytas dviejų ratų malūnas. Jis visai senas, bet jo prietaisai, nors ir seni, vis dar naudojami. Netoliese prie Krévelės upelio buvo ir kitas tvenkinys su tokia pat sena medine užtvanka ir vieno rato malūnu. Šis malūnas po 1844 m. potvynio nustojo veikti.¹²

Reikia pažymeti, kad maždaug tuo pačiu metu (XIX a. pirmojoje pusėje) pasirodo pirmosios pilies istorijai skirtos publikacijos¹³, o XIX a. antrojoje pusėje pilimi susidomi ir dailininkai, padaromos pirmos jos fotografijos.

7 pav. Napoleonas Orda. Krévos pilis. 1876. Akvarelė. Iš V. Levandauskas, R. Vaičekonytė-Kepežinskienė, Napoleonas Orda. Senosios Lietuvos architektūros peizažai, Vilnius, 2006, p. 191.
Fig. 7. Napoleon Orda. Kréva Castle. 1876. Watercolour. From V. Levandauskas, R. Vaičekonytė-Kepežinskienė, Napoleonas Orda. Senosios Lietuvos architektūros peizažai, Vilnius, 2006, p. 191.

8 pav. Napoleonas Orda. Krévos pilis. A. Misericowicza litografija. Iš V. Gasiūnas, Napoleonas Orda. Senosios Lietuvos vaizdai, Vilnius, 1999.
Fig. 8. Napoleon Orda. Kréva Castle. A lithograph by A. Misericowicz. From V. Gasiūnas, Napoleonas Orda. Senosios Lietuvos vaizdai, Vilnius, 1999.

Skaudžius pėdsakus paliko Pirmasis pasaulinis karas. Tuomet ties Kréva trejiems metams buvo sustojusi fronto linija, pilis liko vokiečių pusėje. Mažajame bokšte ir palei pietinę sieną vokiečiai įrengė betoninius bunkerius ir stebėjimo punktus. Artilerijai apšaudant šiuos įrenginius smarkiai nukentėjo pilies sienos (ypač plytų apdaila), vi-

9 pav. Nežinomas autorius. Krévos pilies griuvėsiai. XIX a. vidurys (?). VUB, f. 78-206(a).

Fig. 9. Anonymous. The ruins of Kréva Castle. Mid-19th century (?). Vilnius University Library, f. 78, nr. 206(a).

siškai sugriauti rytinis ir vakarinis aptvarinio mūro kampos, didelių įgriuvimų atsirado ir šiaurinėje, rytinėje bei pietinėje sienose. Bet labiausiai nukentėjo Kunigaikštio bokštas. Jo šiaurinė siena pasviro, ją dengės plytų sluoksnis nukrito, o vakarinės sienos plytinė apdaila atitrūko nuo pagrindinio mūro, sudarydama 5 cm plyšį. Nukritus plytų sluoksnui iš vidinės pusės, sienų storis besiekė tik apie 1 m, tuo tarpu anksčiau siekė iki 2,5 m. Žuvo ir visi iki tol išlikę gotikiniai langų apvadai.

Tik 1930 m. imtasi konservuoti griuvėsius, o šiam darbui sudaryta komisija iš architektų Jano Borowskio, prof. Juliuszo Kłoso ir konservatoriaus Stanisławu Lorentzo. Konservavimo darbams vadovavo architektas J. Borowskis. Daliai šiaurinės sienos (nuo miestelio pusės) buvo išmūrytos atramos-kontraforsai, siena užkonservuota susitprinant jos pamatus, plytinė bokšto apdaila sutvirtinta geležinėmis sąvaržomis, kalkiu skiediniu užpildyto didžiausios mūro išlaužos, nuo pilies mūrų nuvalyti griuvėsiai, nuvestas vanduo, užpiltos artilerijos sviedinių išmuštos duobės, sutvarkytas pilies kiemas ir teritorija aplink ją. Buvo netgi planuota maksimaliai restauruoti pilį ir joje įkurti regioninį muziejų, deja, valdžia tokio sumanymo nepalaikė.¹⁴ Taip palopysta pilis sulaukė mūsų dienų. Paskario laikais pilį tyrinėjo Baltarusijos mokslo akademijos Istorijos institutas. Archeologiniai-architektūriniai tyrimai pilies teritorijoje vykdysti 1970 m., 1985 m. ir 1987–1989 m.¹⁵, bet rimtesnių restauravimo ar konservavimo darbų vis dar tebelaukiamos.

Pilies architektūra

Krévos pilis yra netaisyklingo plano ir sudaro kiek ištęstą, į pietus siaurėjančią trapaciją, kuri dviejų kalvotų gūbrių suspaustoje, pelkėtoje, dviejų upelių (Krévos ir Šliaktankos) santakoje esančioje lomoje užémė apie 1 ha ploto aikštę (**1 pav.**, planas). Patvenkus upelius pilis iš visų pusų galėjo būti apjuosta vandens ir tapti gana sunkiai prieinama priešui. Minima, kad gynybinis griovys buvės apie 50 sieksnių pločio, bet nelabai gilus (bėgdamas

iš pilies Vytautas jį perbridęs, nes vanduo siekės tik iki kaklo). Tai viena iš pirmųjų *castello* tipo pilį Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teritorijoje (**2 ir 3 pav.**).

Ilgiausia yra rytinė siena, kuri siekia 108,5 m, vakarinė – 97,2 m, šiaurinė – 85 m, o pietinė – 71,6 m. Pirminis aptvarinių sienų storis siekė 2,5–2,75 m, o aukštis 12–13 m (šiandien didžiausias aukštis šiaurinėje sienoje siekia 10 m). Apatinė sienų dalis (iki 4 m) buvo mūryta iš lauko riedulių (kai kurių iš jų skersmuo siekia iki 1 m), o aukščiau akmens mūrą dengė didelio formato plytų baltiško mūro sluoksnis (65 cm storio), kas 2,4 m buvo išdėstyta siauros šaudymo angos. Maždaug 10 m aukštyste palei visą sienų perimetram ėjo gynybinės galerijos, įrengtos ant medinių balkių. Pilies kieme būta kastinio tvenkinio, pripildomo upės vandeniu, kuriam nuleisti vakarinėje sienoje padaryta speciali anga. Atsarginių arkinių išėjimo angų dar būta pietinės sienos centre (4,26 x 2,84 m; neišlikusi) ir vakarinės sienos apačioje (2,5 x 2,25 m; išlikusi).

Pilis turėjo du bokštus, kurie buvo išsidėstę šiaurės vakarų ir pietryčių kampuose. Architektūriu požiūriu jdomiausias ir vertingiausias didysis šiaurės vakarinis, arba Kunigaikštio, bokštas, stovėjęs išorinėje aptvaro pusėje, pritaikytas flanginei gynybai. Spėjama, kad jis yra kiek vėlesnis už aptvarines sienas ir pristatytas kaip donžonas jau prie užbaigtos pilies. Tai buvo beveik kvadrato plano (18,65 x 17 m), greičiausiai 4 aukštų, keturšlaičiu stogu užsibaigiantis statinys. Pradinis bokšto aukštis galėjo siekti 25 m ar dar daugiau.¹⁶ Apie bokšto funkcijas galima spręsti ir iš buvusių langų. Pirmame aukšte jie maži, panasūs į šaudymo angas, o antrame ir trečiame – daug didesni, smailiaarkiai, su profiliuotu plytų apvadais. Išeitų, kad pirmas aukštas naudotas ūkio reikmėms, o antrame aukšte su tinkuotomis, bizantine tapyba puoštomis sienomis turėjo būti pagrindiniai reprezentaciniai-gyvenamieji kambariai, pritaikyti kunigaikščiui ir jo šeimai. Trečiasis aukštas taip pat galėjo būti gyvenamas, o ketvirtasis – greičiausiai skirtas gynybai. Bokšto apačioje saugumo sumetimais nebūta jokios iėjimo angos – iji buvo galima patekti tik iš gynybinės galerijos, buvusios trečiojo aukšto lygyje. Po bokštu būta rūsio. Bokšto cokolinė dalis (iki 4 m aukščio) buvo mūryta iš stambių tašytų akmenų, surištų kalkiu skiediniu, o aukščiau tiek viduje, tiek išorėje sienos turėjo plytų apdailą. Apačioje sienų storis siekė iki 3 m, o viršuje buvo plonesnės – 2,5 m. Sienos viduje būta laiptų. Atskiri laipteliai iš antrio aukšto vedė į gynybinę galeriją. Tik tarp rūsio ir pirmo aukšto būta skliautinės perdangos, visur kitur – medinės. Pietryčių bokštas galėjo būti statytas kiek vėliau (apie XIV–XV a. sandūrą) vidiniame aptvaro kampe, spėjama, irgi keturių aukštų, tačiau mažesnis už pirmajį (11 x 10,65 m). XIX a. šis bokštas dar buvo iškilęs virš sienų, o šiuo metu siekia ne daugiau 6,6 m. Šiaurinės sienos vartai buvo ginami iš flanginio šiaurės vakarų bokšto. Kiti smailėjantys arkiniai vartai buvo vakarinėje sienoje. Dalis kiemo ties Kunigaikštio bokštu buvo paaukštinta ir išgrįsta akmenimis. Nuo šiaurinėje sienoje buvusių pagrindinių vartų bokšto link vedė akmenimis grįstas kelias, iš šonų paramstytas medinėmis sienutėmis. Kitas toks 8 m pločio kelias pilies kiemą krito įstrižai ir vedė nuo didžiojo iki pietryčių bokšto. Pilies kieme buvo iš-

10 pav. Realių proporcijų Krévos pilies griuvėsių vaizdas. Kompiuterinė N. Ordos akvarelės korekcija.

Fig. 10. An image of the ruins of Kréva Castle in actual proportions. A computerised correction of the watercolour by N. Orda.

kūrė ūkiniai pastatai. Pilies bokštai ir sienos buvo dengtos pusapvalėmis čerpėmis.¹⁷

Pilies ikonografija

Nors Krévos pilis jau XIX a. sulaukė viso pluošto istorinių ir kraštotyrių tekstų, to meto jos vizualioji dokumentacija didele įvairove nepasižymi ir savo gausa minėtų publikacijų skaičiu neprilygsta. Pirmieji bandymai vizualiai užfiksuoti pilį sutampa su jau minėta Iždo rūmų iniciatyva kaupti medžiagą apie senuosius Vilniaus gubernijos pastatus. Kaip tik tada, 1827-aisiais, ir buvo parengtas *Vilniaus gubernijos pilii atlasas*, kuriame iš viso esama daugiau kaip dešimt senųjų Lietuvos pilii piešinių. Tarp jų ir seniausias šiandien žinomas Krévos pilies griuvėsių atvaizdas, pažymėtas 17-uoju numeriu (4 pav.).¹⁸ Pilis čia pavaizduota iš pietinio kampo, nuo tvenkinio pusės. Piešinys, kaip ir dera įjudusio matininko rankai, gana tikslus ir detalus: aiškiai užfiksuota plytinė sienų apdaila ir šaudymo angų pėdsakai, išėjimo anga vakarinėje sienoje, virš gynybinių sienų dar šiek tiek iškylantys pietrytinio bokšto likučiai, o pirmajame plane – ir veikiantis vieno rato malūnas. Kompozicijos centre vyrauja masyvus, taisyklingą stačiakampį primenantį Kunigaikščio bokštą. Jis pavaizduotas trijų aukštų, be stogo, bet su dar aiškiai matomomis antro ir trečio aukšto langų angomis. Kadangi šis pilies atvaizdas kurtas dokumentavimo tikslu, tame (kaip ir kituose atlaso piešiniuose) vengiama perspektivos, taigi užfiksuotos statinio proporcijos yra gana tikslios ir gali tarnauti kaip tam tikras etalonas vertinant kitų dailininkų darbus šia tema.

Tiesa, tokią darbą atsirado tik praėjus keletui dešimtmiečių po atlaso sudarymo. Iš XIX a. vidurio galima paminti nebent Krévos miestelio planus, kurie mūsų nagrinėjamai temai yra gana svarbūs, nes padeda daug geriau suvokti, kokioje urbanistinėje aplinkoje tuo metu buvo atsidūrusi pilis (5–6 pav.).

Noras jamžinti nykstančius senovės paminklus buvo vienas iš svarbiausių bene ryškiausio XIX a. Lietuvos

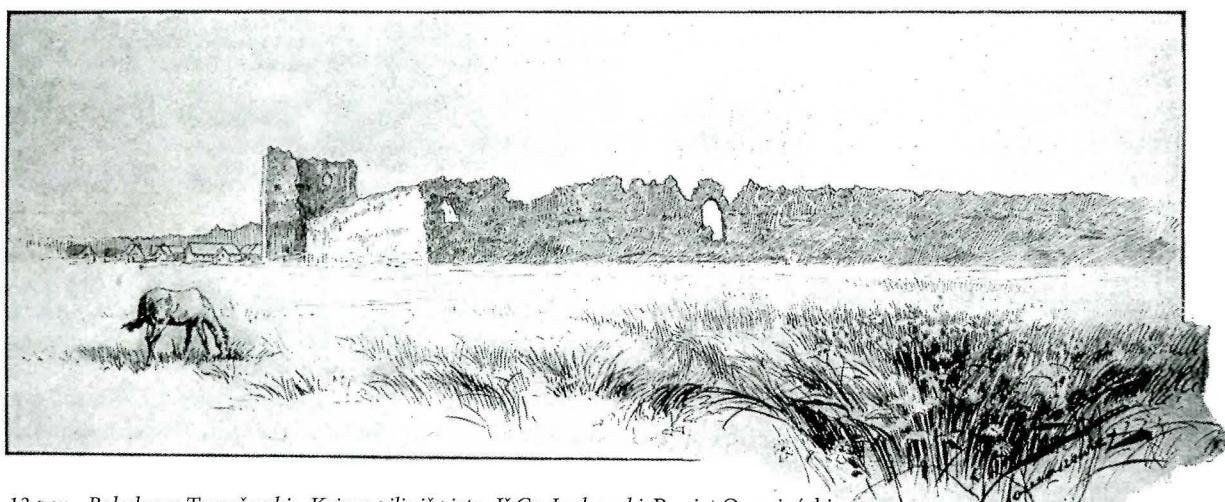
10 pav. Ferdinandas Ruščicas. Krévos pilis. 1895. Iš Vilniaus meno mokykla ir jos tradicijos: parodos katalogas, Torunė–Varšuva–Vilnius, 1996, il. IV.1.

Fig. 11. Ferdynand Ruszczyc. Kréva Castle. 1895. From Vilniaus meno mokykla ir jos tradicijos: parodos katalogas, Torunė–Varšuva–Vilnius, 1996, il. IV.1.

kraštovaizdžio dokumentuotojo Napoleono Ordos tikslų. Jam turime būti dėkingi ir už šiandien, be jokios abejonių, populiariausią, beveik per visus enciklopedinius ir mokslo populiarinamuosius leidinius keliaujantį Krévos pilies atvaizdą. Tai pagal N. Ordos akvarelę dailininko Alojzo Misiowicziaus atlikta litografija iš XIX a. aštuntajame dešimtmetyje pasirodžiusio *Vaizdų albumo* (ser. 4, Nr. 118) (7 pav.). Jos populiarumą paaškinti nėra sunku. Pirmiausia, tai bene prieinamiausias iš visų ankstyvųjų pilies atvaizdų, antra – tai labai romantiškas ir pagavus peizažas su didingai virš skurdžių mažo miestelio trobelių iškylančiais pilies kuorais. N. Ordos architektūrinius peizažus tyrinėję Vytautas Levandauskas ir Renata Vaičekonytė-Kepėžinskienė, aptardami šios litografijos pirmavaizdį – 1876 m. akvarelę (8 pav.), pažymi, kad dailininkas, nupiešdamas pilį iš šiaurės rytų pusės, puikiai atskleidė atskišusio kampinio šiaurės vakarų bokšto flankuojantį pobūdį, o

12 pav. Boleslovas Tomaševskis. Krévos panorama iš vakarių. LVIA, f. 1135, ap. 23, b. 248.
Fig. 12. Bolesław Tomaszewski. Kréva panorama from the West. LSHA, f. 1135, ap. 23, b. 248.

13 pav. Boleslovas Tomaševskis. Krévos pilis iš pietų. Iš Cz. Jankowski, Powiat Oszmiański, d. 2, Sankt Petersburg, 1897, p. 205.
Fig. 13. Bolesław Tomaszewski. Kréva Castle from the south. From Cz. Jankowski, Powiat Oszmiański, cz. 2, Sankt Petersburg, 1897, p. 205.

14 pav. Boleslovas Tomaševskis. Krévos pilies Kunigaikščio bokštas. Naokoło świata, 1903, Nr. 51.
Fig. 14. Bolesław Tomaszewski. The Ducal Tower of Kréva Castle. 'Naokoło świata', 1903, Nr. 51.

pilies architektūros vaizdą perteikė raiškiai, gana tiksliai užfiksuodamas griuvėsių būklę ir apirusias dalis. Kartu jis sėkmingai perteikė ir pilies aplinką: iš rytu telkšantį tvenkinį, vingiuojantį Krévos upeliukštį, tolumon nusidriekusį kalvotą reljefą, sodybų tropesius. Nors ir pasigedė detalesnės mūro faktūros, aiškiau perteiktos kiemo erdvės, už užfiksuotą pilies vaizdą ir galimybę pamatyti pilies nykimą per šimtą su viršum metų tyrinėtojai piešinį įvertino labai gerai. Kartu buvo aukštais įvertinta ir litografo A. Misierowiczaus meistrystė, pripažinta, kad romantiškoji litografija „labiau negu piešinys pulsuoja istorine ir menine gyvastimi“.¹⁹

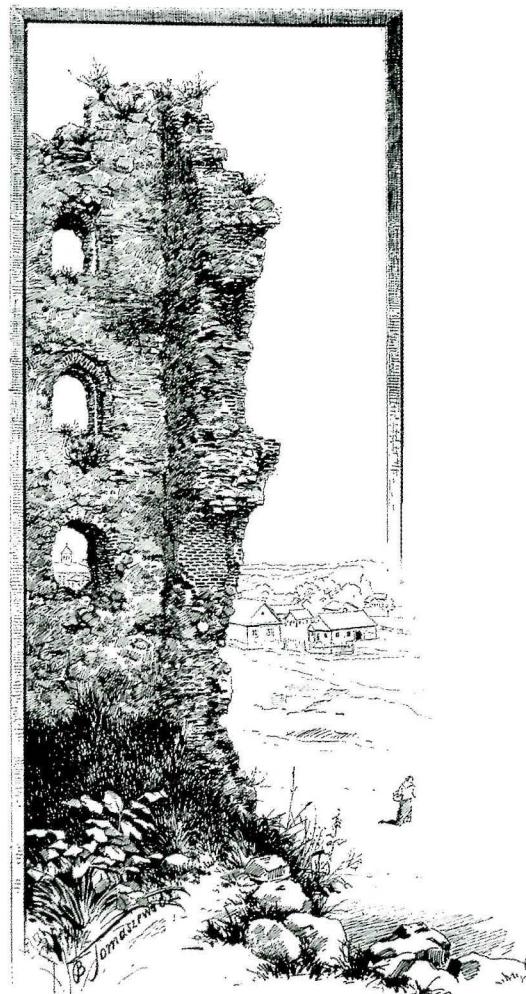
Su dauguma šių įžvalgų iš esmės būtų galima sutikti, jei ne, kaip sakoma, vienas, tiksliau, net du „bet“. Pirmiausia N. Orda, ko gero, nebuvo pirmasis dailininkas, pavaizdavęs Krévos pilį tuo vėlesnių jos fiksuotojų taip pamėgtu rakursu. Vilniaus universiteto bibliotekos rankraštyne yra

saugomas greičiausiai XIX a. viduriu datuotinas nežino-
mo dailininko mėgėjo pieštuku atlirkas piešinys, kuriame
i pilį žvelgiama būtent iš šiaurės rytų kampo (9 pav.). Čia
taip pat labai aiškiai išskirtas kampinis šiaurės vakarų
bokštas, gana kruopščiai užfiksotas aptvarinis mūras ir jo
pažeidimai. Mažiau detalizuota pilies aplinka – pažymėtas
tik vienas kitas prie jos buvęs namukas. Beje, ši piešinį
tarsi papildo byloje šalia jo saugomas, gali būti, to paties
autoriaus nubraižytas pilies planas, kuris, nors ir nėra labai
tikslus (aptvaro forma čia primena taisyklingą stačiakam-
pi), gana aiškiai fiksuoja tuo metu buvusias sienos angas
ir pažeidimus.

Kitas problemiškas dalykas – N. Ordos akvarelėje ir pa-
gal ją atliktoje litografijoje pavaizduotos pilies proporcijos.
Tiek remiantis matavimais nupieštasis minėtasis 1827 m. pie-
šinys, tiek ne viena XX a. pradžios fotofiksacija aiškiai rodo,
kad nei pilies sienos, nei bokštas negalėjo būti tokie aukšti,
kokius juos mums savo kūrinyje jamžino N. Orda. Jau mi-
nėjome, kad bokštas buvo artimo kvadratui plano (18,65 x
17 m), o jo aukštis XIX a. galėjo siekti apie 20 m. Vadinasi,
erdviškai jis turėjo atrodyti panašus į kubą. Maždaug tokį
jį ir matome 1827 m. piešinyje ir iki Pirmojo pasaulinio
karo padarytose fotografijose. Tuo tarpu net be atidesnių
matavimų akivaizdu, kad N. Ordos pavaizduotą bokštą
proporciskai sudaro du vienas ant kito uždėti kubai. Išeitų,
kad ši pilis yra gerokai „suspausta“. Remdamiesi gana
tiksliais XX a. pirmojoje pusėje atliktais matavimais²⁰ ir
bent apytiksliai apskaičiavę N. Ordos pavaizduotos pilies
proporcijas, galime teigti, kad jų santykis yra maždaug 60
x 100. Taigi, norint, kad aptariamoje akvarelėje ir litogra-
fijoje jamžinta pilis būtų panašesnė į minėtas fiksacijas, ją
reikia bent 40 proc. „patempti“. „Photoshop“u tokis eks-
perimentas užtrunka vos kelias minutes. Gautas vaizdas iš
karto tampa daug artimesnis mums žinomam iš fotografijų
ir tam, ką matome Krévoje šiandien (10 pav.).

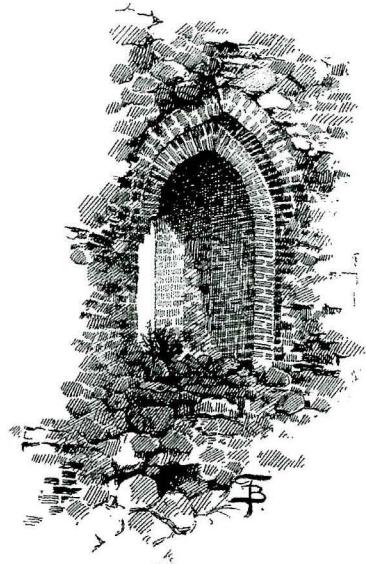
Šiuo pavyzdžiu visai nesiekama įrodyti, kad N. Orda
architektūros paminklus fiksavo atmestinai. Tai greičiau
ne dokumentavimo, o meninė problema. Krévos pilis –
tikrai ne vienintelis „suspaustas“ šio autoriaus peizažas.
Panašu, kad dailininkas dažnai iš natūros sukurdavo tik
eskizą, o liejant akvareles tikrosios architektūrinės
proporcijos jam mažai rūpėjo. Krévos atveju netgi tikėtina,
kad siekdamas didesnės meninės įtaigos jis specialiai
pilį pavaizdavo monumentalę, artimesnę romantikų
pamėgtam aukštais bokštais išsiskiriančių gotikinių pilii
įvaizdžiui. Įdomu, kad toks meninis sprendimas laikui bė-
gant samoningai ar nesamoningai buvo priimtas kaip tam
tikra duotybė ir šiandien jau tapo štampu: paaukštintą
pilies bokštą matome įvairiose jos rekonstrukcijose, jis ap-
tinkamas naujai kuriamose knygų iliustracijose, kitokioje
vizualinėje produkcijoje.

Iš XIX a. pabaigoje Krévos pilį fiksavusių dailininkų
galima paminėti Ferdynandą Ruszczycą ir Bolesławą To-
maszewskį. Jie buvo jau kitos epochos kūrėjai, naudojosi
fotografijos teikiamomis galimybėmis ir į architektūros
paveldą žvelgė kiekvienas savaip. Štai Krévoje apsilankiusiam F. Ruszczycui pilis labiau rūpi jau ne kaip kuo
tikslesnio dokumentavimo reikalingas objektas, o kaip
viena iš galimų dailininko dvasinio santykio su gimtojo
krašto istorija išraiškų ar liudijimų.²¹ Jo Kréva – tai žiemos

15 pav. Bolesław Tomaszewski. Krévos pilies bokšto griuvėsiai.
Iš Cz. Jankowski, Powiat Oszmiański, d. 2, Sankt Petersburg,
1897, p. 211.

Fig. 15. Bolesław Tomaszewski. The ruins of Kréva Castle tower.
From Cz. Jankowski, Powiat Oszmiański, cz. 2, Sankt Petersburg,
1897, p. 211.

16 pav. Bolesław Tomaszewski. Krévos pilies bokšto langas. Iš Cz.
Jankowski, Powiat Oszmiański, d. 2, Sankt Petersburg, 1897, p. 203.
Fig. 16. Bolesław Tomaszewski. A window in a Kréva Castle
tower. From Cz. Jankowski, Powiat Oszmiański, cz. 2, Sankt
Petersburg, 1897, p. 203.

17 pav. Tiburcijus Chodzka. Krèvos pilis. 1905. Fotografija. MAB, Fg. 1-1109/1.

Fig. 17. Tyburcy Chodžko. Krèva Castle. 1905. Photograph. The Wroblewski Library of the Lithuanian Academy of Sciences, Fg. 1-1109/1.

18 pav. Tiburcijus Chodzka. Krèvos pilis. 1905. Fotografija. MAB, Fg. 1-1109/1.

Fig. 18. Tyburcy Chodžko. Krèva Castle. 1905. Photograph. The Wroblewski Library of the Lithuanian Academy of Sciences, Fg. 1-1109/1.

19 pav. Stanislovas Statkowskis. Krèvos pilies bokštas prieš Pirmąjį pasaulinį karą. Ziemia, t. 3, 1911, Nr. 48.

Fig. 19. Stanisław Statkowski. A Krèva Castle tower before the First World War. 'Ziemia', t. 3, 1911, nr. 48.

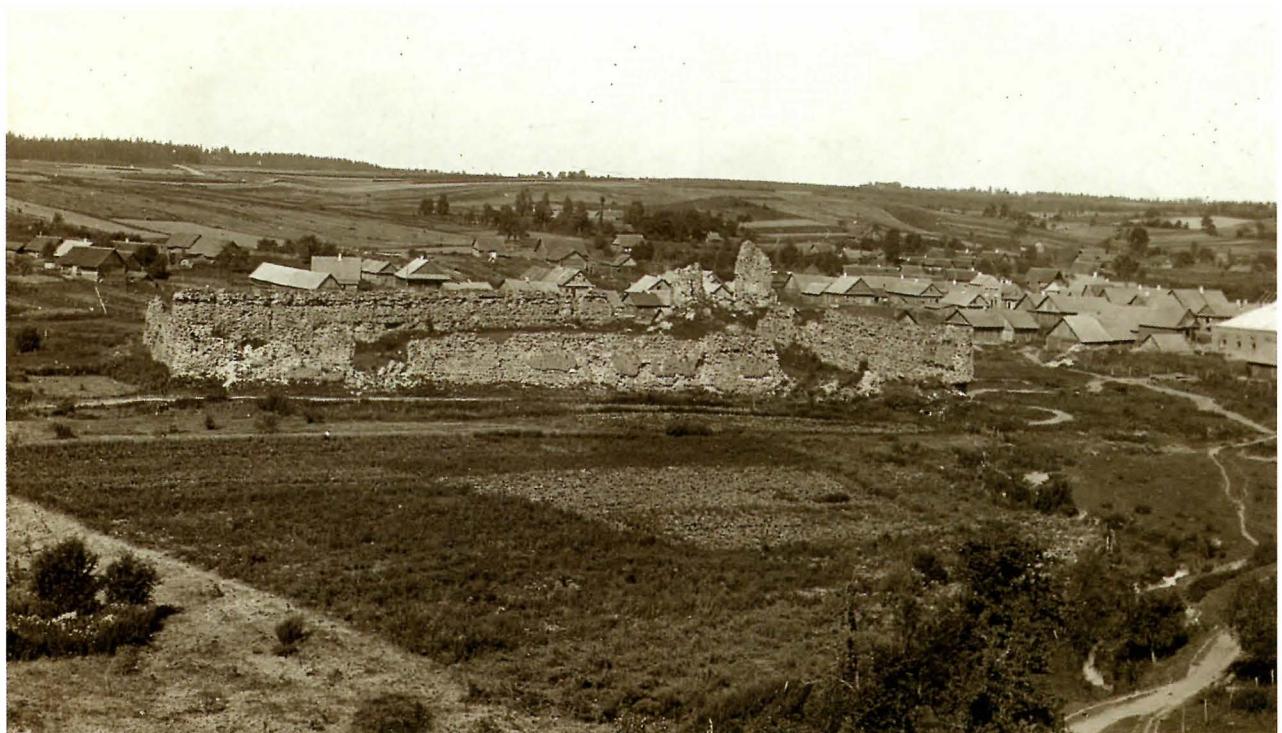

20 pav. Stanislovas Statkowskis. Krèvos pilies griuvėsiai. Ziemia, t. 3, 1912, Nr. 48.

Fig. 20. Stanisław Statkowski. The ruins of Krèva Castle. 'Ziemia', t. 3, 1912, nr. 48.

naktyje dunksantis vienišas bokštas: negrūžtamai dingusi praeities didybė, šalta ir žvarbą kelianti šiandiena, neaiški, miglota ateities perspektiva (**11 pav.**).

F. Ruszczyco amžinininkas, Vilniaus piešimo mokyklos auklėtinis B. Tomaszewskis, nors menine jėga jam ir neprilygo, paliko keletą jdomių ir vertingų Krèvos pilies vaizdų. Gaila, bet beveik viskas, ką šiandien žinome apie šio dailininko kūrybinį palikimą, apsiriboja iliustracijomis iškiliam Czesławu Jankowskio veikalui *Powiat Oszmianski*. Iš kelių dešimčių čia publikuotų piešinių septyni skirti Krèvai (**12–16 pav.**). B. Tomaszewskis buvo geras piešėjas ir itin atidus fiksuojojas – jo piešiniai beveik priegsta fotografijoms, o dažnai yra ir išraiškingesni už jas. Tai pasakytina tiek apie Krèvos miestelio su vos atskiria-

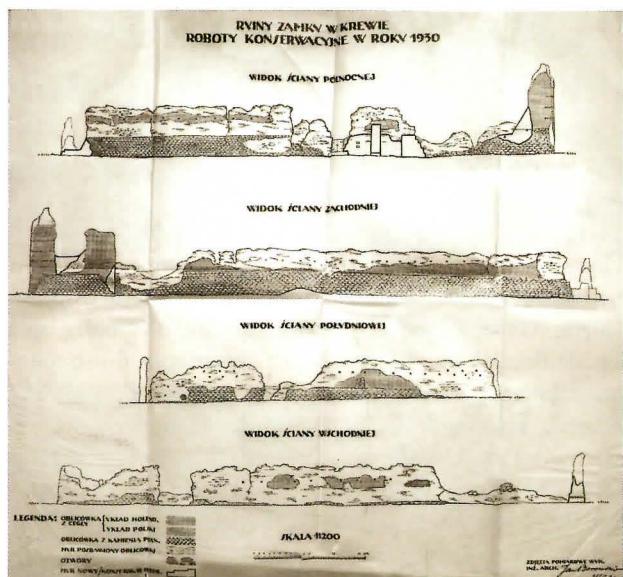

21 pav. Janas Buļhakas. Krèvos pilis. Vilniaus dailės akademijos biblioteka.

Fig. 21. Jan Bułhak. Krèva Castle. The Library of the Vilnius Academy of Fine Arts.

22 pav. Janas Bułhakas. Krévos pilis. LVIA, f. 1135, ap. 23, b. 222.
Fig. 22. Jan Bułhak. Kréva Castle. LSHA, f. 1135, ap. 23, b. 222.

23 pav. Janas Borovskis. Krévos pilies matavimai. 1930. LVIA, f. 1135, ap. 12, b. 484.

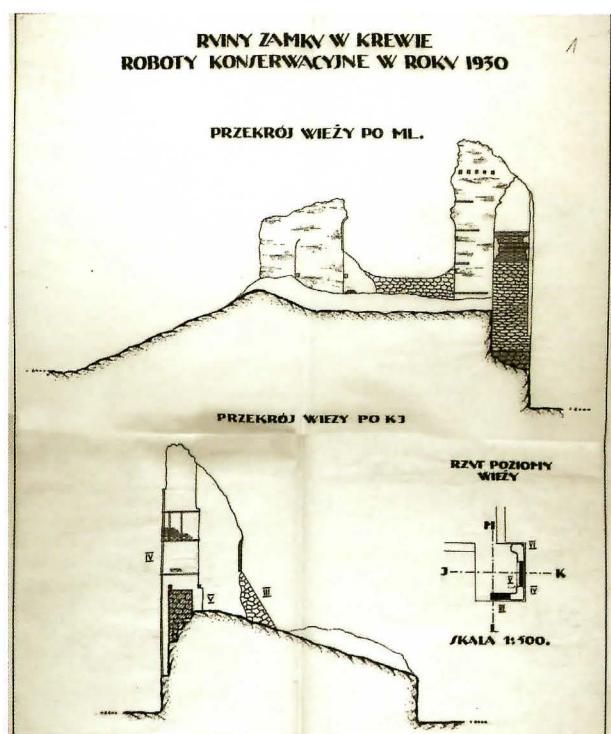
Fig. 23. Jan Borowski. The outside measurements of Kréva Castle. 1930. LSHA, f. 1135, ap. 12, b. 484.

mu pilies siluetu panoramą iš vakarų pusės, tiek apie Kunigaikščio bokšto griuvésių fragmentus. Paradoksalu, bet šiandien šie piešiniai turi ne tik meninę, o ir architektūrinę dokumentinę vertę, nes to, ką pavaizdavo B. Tomaszewskis, fotografinių atitinkmenų neišliko.

Seniausios šiandien žinomas Krévos pilies nuotraukos mus pasiekė iš pačios XX a. pradžios. Pirmausia paminėtinės jau chrestomatinės Vilniaus fotografo Tyburco Chodžkos nuotraukos (17–18 pav.). Labiausiai vykusia reikštų laikyti fotografiją, kur įamžintas pilies bokštas su pirmame plane matomomis pilj aplankiusių raitų keliautojų figūromis. Panašu, kad šia fotografija naudojosi ir B. Tomaszewskis. Tam pačiam laikotarpiui (apie 1910 m.) priklauso ir kelios Stanisława Statkowskio bei Jano Bułhako nuotraukos. Iš jų akivaizdu, kad fotografams labiausiai imponavo pilies architektūroje dominuojantis, dar nuo N. Ordos laikų nelabai pasikeitęs Kunigaikščio bokštas. Jo fotografinė fiksacija žinoma iš visų pusų, o vertingiausios yra tos nuotraukos, kuriose įamžinta šiaurinės ir vakarinės bokšto sienų būklė prieš Pirmajį pasaulinį karą (19–22 pav.).

Naujas pilies griuvésių fiksavimo etapas datuotinas trečiuoju dešimtmečiu, kai pasyvų domėjimasi pilies griuvėsiais pakeitė konkrečios pastangos juos gelbėti. Kalbame apie 1930–1931 m. atliktus konservavimo ir restauravimo darbus. Iš to laikotarpio žinome paminklų konservatorių Jerzy Remerio, S. Lorentzo, architekto J. Borowskio nuotraukas²², J. Borowskio brėžinius²³ (23–24 pav.). Tai vienas vertingiausių naujujų laikų Krévos pilies ikonografinių šaltinių, turintis didelę mokslinę vertę. Jį šiek tiek papildo ir vėlesnė, t. y. XX a. antrosios pusės, pilies fotofiksacija, kurios pavyzdžių paskelbta Baltarusijos tyrinėtojų A. Čanturijos, M. Tkačiovo, O. Trusovo darbuose, Lietuvos istorikų parengtoje monografijoje *Lietuvos pilys*, kituose leidiniuose (25–27 pav.). Šiandieninių pilies vaizdų galima rasti ir keliose interneto svetainėse.

XX a., kai galutinai išsiskyrė meninių ieškojimų ir architektūros tyrimų keliai, Krévos pilis neliko visiškai be dailininkų dėmesio. Nebesant būtinybės kuo tiksliau fiksuoti paminklo architektūrą, menininkai galėjo labiau susitelkti išreikšdami savo santykį su istoriniu paveldu, gimtinės kraštovaldžiu. Iš baltarusių dailininkų čia pirmausia paminėtinės grafikas Jazepas Drazdovičius, 1929 m. sukūrės visą seriją pilis vaizduojančių kūriinių, tarp kurių keli skirti ir Krévai (28 pav.).²⁴ Iš lietuvių dailininkų išskirtinių grafiko Petro Ilgūno linoražinių senųjų pilų tema (29 pav.).²⁵ Negalima pamiršti ir to, kad, be architektūrinės peizažų, dailininkus domino ir Krévoje vykusios istorinės dramos. Didžiojo kunigaikščio Kęstučio mirtį pilies požemiuose bandė įsivaizduoti Kazimieras Alchimavičius, Mykolas Elvyras Andriolis, Vytautas Kazimieras Jonynas.

24 pav. Janas Borovskis. Krévos pilies didžiojo bokšto matavimai. 1930. LVIA, f. 1135, ap. 12, b. 485.

Fig. 24. Jan Borowski. The outside measurements of the Great Tower of Kréva Castle. 1930. LSHA, f. 1135, ap. 12, b. 485.

25 pav. Krévos pilies kiemas. 1969. Iš Lietuvos pilys, Vilnius, 1971. Ikliaj tarp p. 16–17.

Fig. 25. The yard of Kréva Castle. 1969. From 'Lietuvos pilys', Vilnius, 1971. Insert between pp. 16–17.

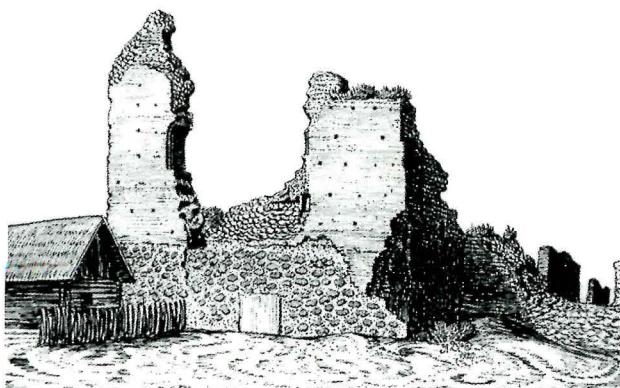
27 pav. Krévos pilies Kunigaikščio bokšto liekanos. 1997. Vidmantas Jankausko nuotr.

Fig. 27. The remains of the Ducal Tower of Kréva Castle. 1997. Photo by Vidmantas Jankauskas.

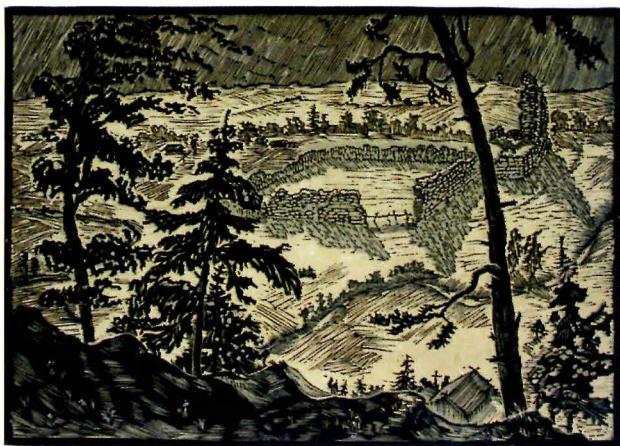

26 pav. Krévos pilis nuo Jurgio kalno. 1984. Vidmanto Jankausko nuotr.

Fig. 26. Kréva Castle as seen from Jurgis (Georg) hill. 1984. Photo by Vidmantas Jankauskas.

28 pav. Jazepas Drazdovičius. Krévos pilis. 1929.
Fig. 28. Jazepas Drazdovičius. Kréva Castle. 1929. From <http://pawet.net/collections/drazdovicz/gallery>

29 pav. Petras Ilgūnas. Krévos pilis. 1958. Dailininko Juozo Adomonio kolekcija.
Fig. 29. Petras Ilgūnas. Kréva Castle. 1958. The collection of artist Juozas Adomonis.

¹Svarbiausi Krévos pilies istoriją nušviečiantys veikalai yra šie: **M. Baliński**, „Krewo starodawny zamek na Litwie“, tas pats, *Pisma historyczne*, Warszawa, 1843, t. 4, p. 165–180; *Живописная Россия. Литовское и Беларуское полесье*, С.-Петербург–Москва, 1882, p. 372–273; **Cz. Jankowski**, *Powiat Oszmiański*, cz. 2, Sankt Petersburg, 1897, p. 202–238; **W. Zahorski**, „Zamek w Krewie“, *Ziemia*, 1912, Nr. 48, p. 774–777; **M. Шчакаціхін**, *Нарисы з гісторыі беларускага мастацтва*, Менск, т. 1, 1928, p. 145–150; **M. Morelowski**, *Cicerone sztuki wileńskiej*, Wilno, 1938–1939, p. 44–49; „Krëva“, *Lietuvių enciklopedija*, Bostonas, 1960, t. 20, p. 51–55; **M. A. Ткачоў**, *Замкі Беларусі (XIII–XVII ст.)*, Minsk, 1977; **M. A. Ткачоў**, *Абарончыя збудаванні заходніх земель Беларусі XIII–XVIII ст.*, Minsk, 1978; *Lietuvos architektūros istorija. Nuo seniausių laikų iki XVII a. vidurio*, t. 1, Vilnius, 1987, p. 38–39; *Збор помнікаў гісторыі і культуры Беларусі. Гродзенская вобласць*, Minsk, 1986, p. 328–329; **A. I. Дзярновіч**, **A. A. Трусаў**, **I. M. Чарняўскі**, *Лёс Крэва*, Minsk, 1993; **S. Lorentz**, *Album wileńskie*, Warszawa, 1986, p. 58–59; **B. А. Чантuria**, *Памятники архитектуры и градостроительства Белоруссии*, Minsk, 1986, p. 159–161; *Архітэктура Беларусі*, Minsk, 1993, p. 255–256; „Крэускі замак“, *Энцыклапедыя гісторыі Беларусі*, Minsk, t. 4, 1997,

p. 287–288; „Крэускі замак“, *Вялікае Княства Літоўскае. Энцыклапедыя у двух томах*, Minsk, t. 2, 2007, p. 158–159; ankstesnių autorų pateiktos žinios susistemintos ir naujausi pilies archeologiniai-architektūriniai tyrimai plačiausiai aptarti straipsnyje: **M. A. Ткачев**, **O. A. Трусов**, „Исторические и архитектурно-археологические исследования Кревского замка“, *Lietuvos TSR architektūros klausimai*, t. 9(1), Vilnius, 1988, p. 3–22.

² **C. Абрамаускас**, „К вопросу генезиса крепостных сооружений типа castel в Литве (на примере замка Медининкай)“, *Статба ir architektūra*, 1963, Nr. 1.

³ **M. A. Ткачев**, **O. A. Трусов**, min. veik.; **Cz. Jankowski**, min. veik.

⁴ **W. Zahorski**, „Zamek w Krewie“, p. 774–777.

⁵ *Вялікае Княства Літоўскае. Энцыклапедыя у двух томах*, p. 159.

⁶ *Metryka Litewska. Księga wpisów Nr. 131*, Warszawa, 2001, Nr. 326; **L. Podhorodecki**, *Dzieje rodu Chodkiewiczów*, Warszawa, 1997, p. 116.

⁷ Lietuvos valstybės istorijos archyvas, toliau – LVIA, f. 11, ap. 1, b. 1576, l. 1v; Krévos seniūnijos inventorius, 1769 m.

⁸ **S. Lorentz**, „Konserwacja ruin zamków w Wileńszczyźnie i Nowogródczyźnie“, *Ochrona zabytków sztuki*, Warszawa, 1930–1931, d. 1, sąs. 1–4, p. 161–180; **s. l. [S. Lorentz]**, „Konserwacja ruin zamku w Krewie“, *Źródła mocy*, 1930, Nr. 6, p. 104–105; **V. Drėma**, *LDK miestai ir miesteliai*, Vilnius, 2006, p. 345.

⁹ **M. Baliński**, min. veik.

¹⁰ LVIA, f. 526, ap. 1, b. 62: Vilniaus gubernijos ir Vilniaus miesto senų pastatų planų ir fasadų sudarymo byla (Дело о составлении плановъ и фасадъ древнимъ зданіемъ по Виленской Губерніи и въ Г. Вильне съ 1827).

¹¹ Ten pat, p. 87–88.

¹² LVIA, f. 525, ap. 16, b. 14, l. 1v: Krévos valstybinio dvaro aprašymas, 1845 m.

¹³ **W. F. K.**, „Do JP. Redaktora Tygodnika Wileńskiego z Biegiem roku 1816 dnia 27 maja v. s.“, *Tygodnik Wileński*, t. 3, 1817, p. 136–140; **M. Baliński**, min. veik., p. 165–180; **R. Zenkiewicz**, „O kurhanach i grodziskach powiatu Oszmiańskiego“, *Athenaeum*, Wilno, 1848, sąs. 5, p. 119–128;

A. Корева, „Развалины Кревского замка“, *Памятная книжка Виленской губернии на 1861 год*, Вильна, 1860, d. 2, p. 59–69; **Д. Плавский**, „Описание древнего замка в м. Крево, Ошмянского уезда, и этнографический очерк окрестностей“, *Известия Императорского Русского географического общества*, СПб, 1871, т. 7, п. 313–315; *Виленский вестник*, 1871, Nr. 115–117 ir kt.

¹⁴ **s. l. [S. Lorentz]**, „Konserwacja ruin zamku w Krewie“, p. 104–105.

¹⁵ **M. A. Ткачев**, **O. A. Трусов**, min. veik., p. 3–22; *Вялікае Княства Літоўскае. Энцыклапедыя у двух томах*, p. 159.

¹⁶ *Lietuvos architektūros istorija. Nuo seniausių laikų iki XVII a. vidurio*, t. 1, p. 38–39. Šiuo metu bokšto griuvėsių aukštis siekia apie 17,5 m.

¹⁷ **M. A. Ткачев**, **O. A. Трусов**, min. veik., p. 3–22.

¹⁸ Knigoje *Lietuvos pilys* (Vilnius, 1971), psl. 8, 194, išn. 54, 273, išn. 189, nurodoma, kad atlasui piešinius sukūrė Vilniaus gubernijos žemės matininkas G. Velikorodovas. Jo iš natūros pieštus piešinius nukopijavo matininkas J. Mackevičius ir sudėjo juos į aplanką, pavadintą *Атлас древних замков*

Виленской губернии. 1827. Nurodoma, kad šis atlasas šiuo metu saugomas Krokuvos nacionaliniame muziejuje: Muzeum Narodowe w Krakowie, zbiory Czapskich, NI 59424/XIX G. – Red. pastaba.

¹⁹ V. Levandauskas, R. Vaičekonytė-Kepėžinskienė, *Napoleonas Orda. Senosios Lietuvos architektūriniai peizažai*, Vilnius, 2006, p. 191–192.

²⁰ LVIA, f. 1135, ap. 12, b. 484, 485.

²¹ Apie apsilankymą pilyje dailininkas savo dienoraštyje rašo: „Didelis kvadratas, atitvertas mūro ruožu, atrodo mums kaip puikiausia vieta dvikovai. Dvikovoje susiduria ir žmogaus balsas su stipriu sienų aidu [...]. Per tiek amžių nuo istorijos are-

nos nutolę Krėvos mūrai gali apmąstyti savo senąją didybę ir tai, kad po tą žvilgesio bei galybės metų, po tą kruvinų ir aistringų kovų išliko jie vieni, šalti ir bedvasiai akmenys...“,

F. Ruszcyc, *Dziennik*, t. 1, Warszawa, 1994.

²² S. Lorentz, „Konserwacja ruin zamków w Wileńszczyźnie i Nowogródczyźnie“, p. 161–180.

²³ LVIA, f. 1135, ap. 12, b. 484, 485.

²⁴ http://krevo.by/articles.php?cat_id=1.

²⁵ Petras Ilgūnas 1958 m. sukūrė 16 linoraižinių ciklą *Senosios Lietuvos paminklai*, kuriamė pavaizdavo daugiausia LDK laikotarpį menančias pilis.

Vidmantas Jankauskas

The Iconography of Kreva Castle: between Romanticism and Documentation

Summary

The enclosure castle at Krėva (now in Smarhoń District, Hrodna Region), Belarus, one of the most significant monuments of old Lithuanian defensive architecture, was built at the turn of the 14th century. The castle has received exceptional attention from historians, writers, and artists since the age of Romanticism. The name of Krėva is associated in Lithuanian historical consciousness with two significant but controversially evaluated events. The first is the tragic death of Duke Kęstutis and the second the creation of the first union of Lithuania and Poland, which resulted in Lithuania's baptism and thus all of the ensuing history of the country's Europisation. The oldest known and fairly accurate image of the castle dates to 1827, but the most popular and most frequently published image is the lithograph created by Alojzy Misierowicz in the 1870s on the basis of a watercolour by Napoleon Orda, who recorded famous historical landscapes. The lithograph first appeared in the *Album widoków historycznych Polski* (*Album of Polish Historical Landscapes*) (vol. 4, no. 118), which Orda himself published. This painter's work is a

fairly typical architectural landscape, where one sees the fortress portrayed more monumentally, closer to the image, loved by Romantics, of gothic castles with high towers. The late 19th – early 20th-century iconography is especially plentiful, comprehensive, and perhaps the most valuable. This is the work of the artists Ferdynand Ruszcyc and Bolesław Tomaszewicz and the photographs of the photographers Tyburcy Chodźko, Stanisław Statkowski, and Jan Bulhak. They fairly accurately recorded the entire castle, which was badly damaged during the First World War. In the 1920s the castle was conserved and restored. Thus fairly plentiful iconography survives from that period: the drawings and photographs of architect Jan Borowski and the photographs of conservationists Jerzy Remer, Stanisław Lorentz, and Jan Bulhak. All of this iconography is supplemented no less by the plentiful and diverse 20th-century photo recording, the reconstructions conducted in accordance with the archaeological and architectural research, and the artists' work with a Krėva theme.